

Марія Стахів,

кандидат педагогічних наук,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, Педагогічний коледж,
(м. Львів)

Marija Stakhiw,

candidate of pedagogical sciences,
The Ivan Franko National University in
L'viv, Pedagogical College
(L'viv)

УДК 395.147.25
ББК 81.411.26

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДЛЯ РОБОТИ В ГІРСЬКИХ ШКОЛАХ

REALIZATION OF THE COMMUNICATIVE-COMPETENCE APPROACH TO TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE PROCESS OF TRAINING PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR WORKING IN MOUNTAIN AREA SCHOOLS

У статті розглянуто актуальні питання комунікативної компетентності педагога в сучасному педагогічному процесі, розкрито сутність та методику професійно-педагогічної мовленнєвої підготовки вчителів початкових класів у системі особистісно орієнтованого навчання до роботи в школах гірських районів.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, комунікативна компетентність, професійно-педагогічна комунікація, комунікативний тренінг.

In the article are presented current problems of communicative competence of a pedagogue in modern pedagogical process. The article also reveals and explains the gist and methods of professional-pedagogical primary school teachers speech training in the system of student-centered teaching in mountain area schools.

Key words: Linguistic, receptive, reproductive and productive speech competence, communicative training.

В статье рассматриваются актуальные вопросы коммуникативной компетентности педагога в современном педагогическом процессе, раскрыто сущность и методику формирования речевых умений в процессе подготовки учителей начальных классов для работы в школах горных районов.

Ключевые слова: речевая деятельность, коммуникативная компетентность, профессионально-педагогическая коммуникация, коммуникативный тренинг.

Постановка проблеми. Передумова ефективності професійної та особистісної комунікації – це опанування педагогом культурою мови і мовлення відповідно до специфіки мовної картини регіону, з врахуванням етнографічно-регіональних особливостей функціонування тих чи інших мовних одиниць.

Відповідно до гуманітарно-культуротворчої стратегії філософії освіти, “яку визначають цінності людини, культури, мистецтва, гуманітарне мислення, особливе значення для модернізації навчання має становлення педагога як суб’єкта культури” [5, с.5]. Ці положення концептуалізують педагогічну діяльність, передусім стосовно креативного, особистісно орієнтованого, полікультурного навчання. Формування мовленнєвої культури – складова професійного становлення педагога, особистість якого розкривається в єдності слова й поведінки. У слові він виявляє себе, свою моральність, своє ставлення до виховання, свою емоційно-мовленнєву культуру. Слово володіє магічним даром відкриття людиною себе в слові, а завдяки слову людина здатна відкривати для себе увесь світ. «Допомогти молоді відкрити світ і себе у ньому – одне із завдань педагога. Як він зуміє це зробити, великою мірою залежить від його володіння словом – цим “фантастичним ключем самопізнання”, від його комунікативної компетенції, вміння самовиражатися в процесі мовної професійно-педагогічної комунікації» [3, с. 144].

Аналіз досліджень і публікацій. У мовознавстві та лінгвокультурології поняття мовної особистості детально описано в працях учених: Ю.Караулова, Л.Мацько, Ф.Бацевича, Л.Струганець та інших. Шляхи удосконалення мовленнєвих умінь педагогів у центрі уваги дослідників культури мовлення вчителя: О.Біляев, А.Коваль, І.Кочан, А.Токарська, М.Крупа, В.Пасинок. Питання методики розвитку мовленнєвих умінь учнів та студентів є наскрізними у роботах Т.Балагури, М.Вашуленка, І.Дацюка, Т.Донченко, Л.Мацько, В.Мельничайка, В.Олійник, О.Пономаріва, М.Стельмаховича, В.Тихоші, К.Плиско, М.Пентилюк, Г.Шелехової. У працях С.Богдан,

В.Кононенко, Я.Радевич-Винницького, М.Стельмаховича особливо акцентовано на мовленнєвому етикеті в системі національно-культурних цінностей.

Менше уваги в науково-методичній літературі приділено формуванню професійно-педагогічної комунікативної компетентності як невід'ємного компонента в системі особистісно зорієнтованого навчання відповідно до регіональних особливостей (якими є гірські райони) функціонування мовних одиниць та мовленнєвої комунікації.

Мета і завдання пропонованої статті – сприяти формуванню національно-означеної та етнографічно зумовленої культури мовленнєвої поведінки у конкретних професійно-педагогічних комунікативних ситуаціях та розкрити шляхи удосконалення мовленнєвої підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах гірських шкіл.

Виклад основного матеріалу. Формування мовленнєво-компетентної особистості – довготривалий процес. Державний стандарт загальної середньої освіти одним із завдань визначає “формування особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами у різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з умов їх успішної соціалізації” [2, с.19]. Саме це й орієнтує викладачів вищих навчальних закладів на діяльнішу форму навчання, щоб забезпечити належну підготовку педагогів, котрі втілюватимуть цей Державний стандарт у життя, в практику педагогічної діяльності.

Мовленнєва підготовка вчителів початкових класів вимагає від методики викладання української мови поєднувати формування наукового бачення мови (функціональний аспект) та прикладний характер української мови як суспільно-національної картини, як прагматичної реалізації інтересів держави, кожного громадянина (комунікативний аспект) [1, 25].

У визначенні шляхів оптимізації навчального процесу слід спиратися на кращі здобутки народної педагогіки, у якій серед першорядних вихователів дитини є рідна материнська мова, а розвиток мовлення здійснюється на основі активної мовленнєвої діяльності. Ці ідеї знайшли своє відображення у працях відомих педагогів (К.Ушинський, В.Сухомлинський, М.Стельмахович). Вони залишаються актуальними і сьогодні.

Функція будь-якого мовного засобу найбільш повно розкривається в контексті зв'язного висловлювання. Тому стилістико-смысловий аналіз текстів різних стилів та жанрів, що представляють мовленнєву картину певного регіону, зокрема гірського – основа опрацювання мовознавчих тем у системі підготовки до роботи в гірських школах. Адже мова – це не лише засіб спілкування. Це також спосіб сприймання світу, відтворення його в свідомості людини. Як кожен народ сприймає світ не зовсім так, як інші народи, так і в його регіональних говорах є щось неповторне, оригінальне. Це повинні знати майбутні учителі початкових класів і володіти усім арсеналом мовно-стилістичних засобів вираження світобачення людей, що живуть у гірських районах України. Алгоритм підготовки учителя початкових класів на заняттях української мови до проведення мовленнєвої роботи в умовах гірських говорів включає в себе:

- а) аналіз текстів різних стилів і жанрів, що репрезентують мовно-комунікативну картину гірського регіону;
- б) визначення мовно-комунікативних атрибутів певної етнографічної мовної групи: діалектизмів (акцентуальних, фонетичних, словотвірних, граматичних, лексичних, семантичних та інших), архаїзмів, історизмів, неологізмів;
- в) співвіднесення їх з літературними відповідниками – словникова робота (тлумачення значення слів, визначення словотвірної будови слів, підбір літературних синонімів та антонімів);
- г) робота з деформованим текстом;
- д) створення стилістично та етнографічно забарвлених текстів для ілюстрації мовних та мовленнєвих правил.

Така логіка дій на заняттях української мови у ВНЗ забезпечує належний рівень підготовки майбутніх учителів до діялісно-мовленнєвого навчання української мови молодших школярів і передбачає систему пропедевтичної роботи учителя:

- вивчення та аналіз мовного середовища, у якому перебувають учні;
- вивчення та визначення мовних та мовленнєвих особливостей учнів в цілому та кожного зокрема;
- підбір системи аналітико-синтетичних вправ для удосконалення літературної мови учнів.

Знання учителем норм не лише літературної мови, а й її етнічних особливостей, забезпечує вільне спілкування з місцевим населенням, викликає довіру в учнів і не створює мовленнєвого бар'єру між учнем і вчителем.

Навчити відчувати мовний колорит горян, розуміти необхідність його функціонування – завдання вищих навчальних закладів, що готують учителів початкових класів. Це можна здійснювати практично при вивченні будь-якої мовознавчої теми. Зокрема, вивчаючи тему «Лексика», акцентуємо увагу на існуванні таких лексичних одиниць як діалектизми. Вони віддзеркалюють процес адаптації літературною мовою територіально здиференційованих елементів діалектної мови або регіональних варіантів літературної мови. У мовознавстві розрізняють діалектизми акцентуальні, фонетичні, словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні, синтаксичні та інші. Діалектизми широко вживаються в художніх творах як засіб характеристики героїв, як один з мовних засобів створення місцевого колориту. Активно представлені вони у творах В.Стефаніка, Ю.Федьковича, І.Франка, М.Коцюбинського, уривки з яких можуть слугувати ілюстративним матеріалом на уроках української мови.

На фонетичні діалектизми, що зустрічаються у мовленні носіїв етнічної мови, звертаємо увагу студентів під час вивчення фонетики.

Завдання 1. Знайти у поданому тексті діалектизми та визначити їх вид. «Та декую вам красно, та най вам бог дасть, що собі в него жедаете. Дай вам боже здоров'є, діду Міхайле (В.Стефанік, «Камінний хрест»).

При вивченні граматичних тем, зокрема частин мови, доречно буде проаналізувати тексти В. Стефаніка, у яких зустрічаються іменні форми на -и (любови, смерти), дієслівні - на -си, -с, -м (віпрощатися, хотіла-с).

Завдання 2. Знайти та проаналізувати фонетичні, граматичні та лексичні діалектизми у поданих уривках:

А) *«Гадав-сми, що вас за стів пообсаджую, як прийдете на весіле синове, але інакше зробилося. То вже таке настало, що за що наші діди та й тати не знали, то ми мусимо знати. Господа воля».*

Б) *Куда цему, газди, йти з печі? Була-с поредна газдиня, тежко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібраласи. Аді, видиш, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам!*

В) *– Не хотіла-с іти на цю Канаду, то підемо світами і розвіємося на старість, як лист по полі. Бог знає, як з нами буде... а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпрощитися. Так, як слюб-си перед ними брали, та так хочу перед ними віпрощитися з тобов на смерть. Може, тебе так кинуть у море, що я не буду видіти, а може, мене викинуть, що ти не меш видіти, та прости ми, стара, що-м ти не раз догорив. що-м, може, ті коли скривдив, прости мені і перший раз, і другий раз, і третій раз...»*

Завдання 3. Підбрати літературні відповідники до використаних у поданому тексті діалектизмів.

Завдання 4. Довести необхідність використання різного роду діалектизмів у творах художньої літератури та в повсякденному мовленні.

З метою ознайомлення студентів зі специфікою функціонування семантичних діалектизмів у гірських районах доцільно проводити лексико-семантичний аналіз уривків з повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Наприклад:

«Витяглось найкраще лудіння (одежа), нові крашениці, писані кептарі, череси і табівки, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки шовкові і навіть пишна та білосніжна гуля, яку мати обережно несла на ціпку через плече. Іван теж дістав нову кресаню і довгу дзьобню, що біла його по ногах.

Сідлались коні, і суточками зеленим верхом ішов пишний похід та закосичував плай гейби червоним маком.

По горах, долами й верхами, тяглися святочно прибрані люди. Зелена отава царинок розцвіталася раптом, вздовж Черемошу плив різнобарвний потік, а десь високо, на чорному запиналі смерекових лісів, жаром горів під ранішим сонцем червоний дашок гуцульського парасоля...».

Завдання 5. Користуючись словником, пояснити значення слів «банувати», «ватра», «жалива», «нецьки», «гуня», «гринджоли», «колиба», «легінь», «ріще», «плай», «царинка», «кресаня» та скласти з ними мовознавчу казку «Життя діалектизмів».

Завдання 6. У поданому тексті знайти та пояснити семантико-мовленнєві недоречності і виправити їх. «На березі Десни хлопці розвели ватру. По обидва боки степової дороги мережився плай. Трембіта голосно сповіщала про вихід кораблів у море».

Мовно-стилістичний аналіз уривка з повісті І. Франка «Захар Беркут» ілюструє опрацювання синтаксичної теми «Звертання».

Завдання 7. Визначте тип звертання і способи його вираження.

– Здорові були, чесна громадо, сказала вона, злегка паленіючи. – Я спішила звістити вас, що монголи надходять...»

– Ми знали се, – загули голоси з громади, – се нам не новина.

– А тепер прошу вказати мені, де тут Захар Беркут.

– Ось я, дівчино, – сказав старий Захар, наближаючись.

– Позволь, чесний батьку, – заговорила вона тремтячим з внутрішнього зворушення голосом...»

Логічно наступним прийомом, який забезпечує належний рівень розвитку комунікативних умінь і навичок для роботи в умовах гірської школи, є рольова гра. Алгоритм визначення цілей вивчення мовознавчої теми методом рольової гри включає в себе, окрім окресленого програмою переліку знань, умінь і навичок, які стосуються окремої теми і які найбільш професійно значимі, урахування матеріалу підручника, питань, які розглядатимуться на занятті, цілей і можливостей студентів, ще й імітацію умов провадження мовної діяльності, моделювання типових активних регіонально-мовленнєвих ситуацій з метою вдосконалення навичок спілкування вчителя з учнями, педагогами і батьками. Проектується і кінцевий результат – оволодіння студентами певними методичними прийомми навчання школярів мови в гірському мовному середовищі та вироблення адекватної мовної поведінки в конкретній мовленнєво-педагогічній ситуації. Такого типу рольові ігри можна проводити при опрацюванні більшості мовознавчих тем.

Висновки: Виконання різного характеру завдань у зазначеній логічній послідовності – від спостереження за мовним явищем у ході комунікації через аналіз цих мовних явищ при виконанні аналітичних, аналітико-синтетичних та синтетичних вправ до застосування набутих лінгвістичних знань у визначеному ситуативному мовленні (рольова гра) та у процесі «живої» комунікативної діяльності (комунікативного тренінгу) – посилює мотиваційний аспект вивчення граматичних тем і забезпечує належний рівень здобуття студентами необхідних мовознавчих знань та формування комунікативної компетентності для провадження навчально-педагогічної діяльності в цілому та в гірських школах зокрема.

1. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. // Поч. школа. – 2001. – №1. – С.11-15.

2. Державний стандарт загальної середньої освіти. Українська мова. // Дивослово. – 1997. – №7. – С.18-37.

3. Стахів М. Український комунікативний етикет: Навч.-метод. посіб. – Знання, 2008. – 245с.

4. Сухомлинський В. Слово про слово. – Вибр. тв. у 5-ти т., т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – 639с.

5. Черепанова С. Філософія освіти: Програм а. – Львів; Дрогобич, 2006. – 55с.